Landeszeughaus

Broszura informacyjna

Landeszeughaus, Universalmuseum Joanneum, Herrengasse 16, 8010 Graz,
T +43-316/8017-9810, zeughaus@museum-joanneum.at, www.museum-joanneum.at

Historia Zbrojowni Państwowej [Landeszeughaus]

W średniowieczu termin „Zeug” oznaczał ogólnie „sprzęty i zapasy”. Od XV wieku coraz częściej terminu tego używano w odniesieniu do parku artyleryjskiego, a miejsca przechowywania uzbrojenia zaczęto określać mianem zbrojowni [Zeughäuser].

Początki budowy Zbrojowni Państwowej w Grazu sięgają połowy XVII wieku. W tym czasie Księstwo Styrii [Herzogtum Steiermark] należało do Monarchii Habsburgów i znajdowało się na jej południowo-wschodnim pograniczu. Ze względu na swoje położenie od XV wieku kraj był wielokrotnie wikłany w konflikty o znaczeniu ponadregionalnym, toczone między Habsburgami, Królestwem Węgier i Imperium Osmańskim, które systematycznie rozszerzało swoje wpływy w kierunku Europy Środkowej.

Aby powstrzymać dalszą ekspansję Imperium Osmańskiego, od początku XVI wieku na terenach przylegających do Monarchii Habsburgów stopniowo tworzono pas umocnień obronnych o szerokości około 70 kilometrów. Część tego „Pogranicza Wojskowego”, położonego na obszarze dzisiejszej Chorwacji, zaopatrywano z Grazu w broń, żywność i żołnierzy. Między innymi z tego powodu w latach 1642 - 1647 wzniesiono nowoczesny jak na ówczesne czasy magazyn broni i amunicji, tj. dzisiejszą Zbrojownię Państwową [Landeszeughaus]. Przez blisko 100 lat była ona najważniejszym „ośrodkiem zaopatrzenia wojskowego” w południowo-wschodniej części Monarchii Habsburgów. Zbrojownia została sfinansowana przez przedstawicielstwa stanów uprzywilejowanych, reprezentujące wobec habsburskiego władcy styryjską szlachtę, duchowieństwo i miasta.

Do ich obowiązków należało również wspieranie obrony kraju. Wraz ze spadkiem liczby konfliktów zbrojnych w regionie zbrojownia traciła na znaczeniu. W 1749 roku Maria Teresa przeprowadziła reformę mającą na celu centralizację organizacji armii. Nakazano przewiezienie całego uzbrojenia do Wiednia i likwidację wszystkich istniejących zbrojowni. Sprzeciw przedstawicielstw stanów uprzywilejowanych okazał się jednak skuteczny: Pod warunkiem pokrycia związanych z tym kosztów Maria Teresa przekazała zbrojownię mieszkańcom Styrii jako „pomnik historii kraju i męstwa ich przodków”. W ten sposób w 1882 roku zbrojownia została po raz pierwszy udostępniona publiczności, a 10 lat później została włączona do muzeum Joanneum.

Obecnie Zbrojownia Państwowa, licząca około 32 000 obiektów, jest uważana za największą zachowaną historyczną zbrojownię na świecie i każdego roku jest odwiedzana przez dziesiątki tysięcy osób.

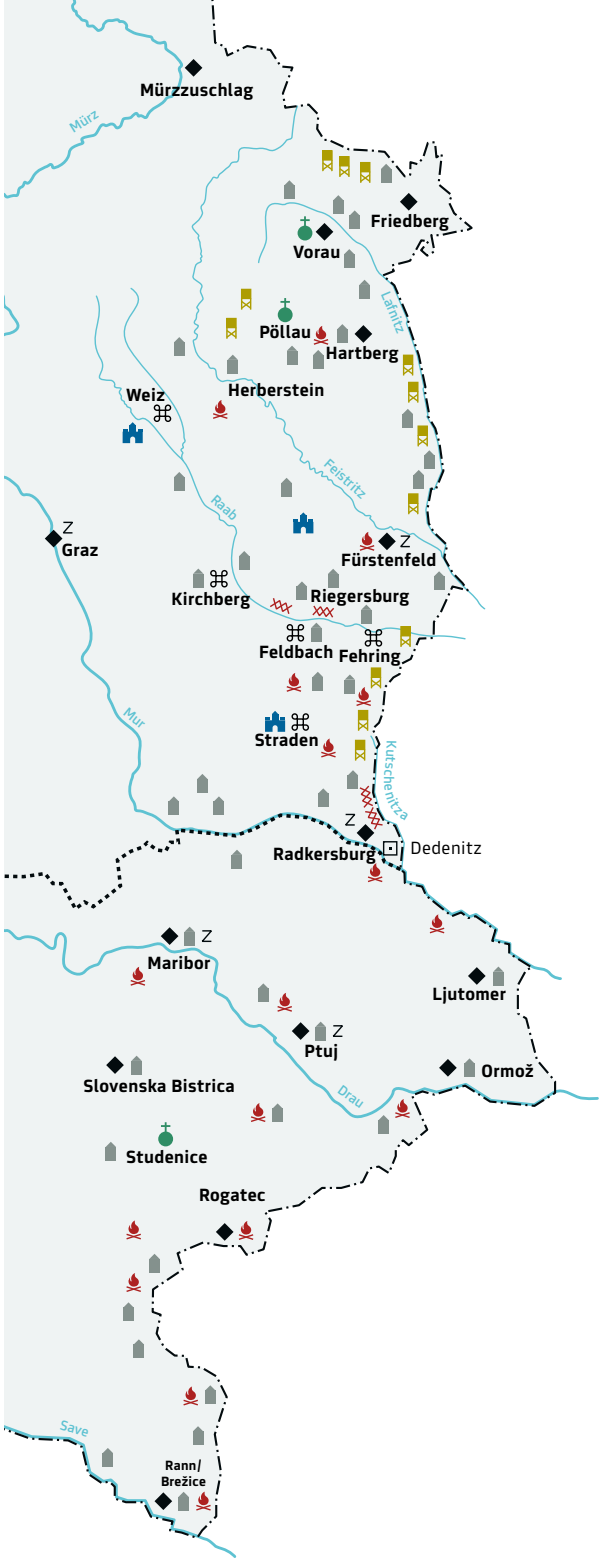

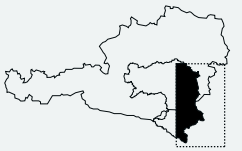
Kirys arcyksięcia Karola II Styryjskiego z Austrii Wewnętrznej, wykonany przez Conrada Richtera (Augsburg), około 1565 roku, Zbrojownia Styryjska [Landeszeughaus] w Grazu

Zbrojownia Państwowa i Styria

W epoce nowożytnej zbrojownia pełniła kluczową funkcję w systemie obrony kraju Styrii. Stanowiła ważne wsparcie, przede wszystkim dla często zagrożonych miejscowości i miast we wschodniej oraz południowo-wschodniej części Księstwa Styrii.

Od XV wieku obszar ten pozostawał strefą nieustannych kryzysów. Życie kolejnych pokoleń naznaczały waśnie, ruchy powstańcze i konflikty zbrojne. Grabieże, podpalenia, uprowadzenia i śmierć należały do codzienności. Aby uchronić się przed tymi zagrożeniami, ludzie stopniowo przekształcali swoje środowisko życia w krajobraz obronny: Budowali fosy, wały ziemne i szańce. Średniowieczne mury miejskie dostosowywano do rozwoju nowoczesnej techniki wojennej. Tam, gdzie brakowało fortyfikacji miejskich, wznoszono tabory - kompleksy obronne obejmujące mury, pomieszczenia mieszkalne, spichlerze i stajnie. Kościoły rozbudowywano o masywne mury i wieże, przekształcając je w kościoły obronne. W wybranych miastach powstawały oddziały Zbrojowni Państwowej. Niemalże każde miasto, kompleks klasztorny i twierdza tworzyły również pomieszczenia do przechowywania broni przeznaczonej do samoobrony. W razie wojny otrzymywały z Grazu także dodatkowe uzbrojenie i sprzęty wojskowe.

LEGENDA

- miasto ufortyfikowane
- tabor obronny
- klasztor
- kościół obronny
- budowla obronna
- czartak
- wał, zasieki leśne
- ogień sygnalizacyjny
- zbrojownia
- szaniec
- granica historycznej Styrii
- współczesna granica państwowa

0 10 20 km

Mapa przedstawia gęstą sieć umocnień i obiektów obronnych powstałych na wschodnim i południowo-wschodnim pograniczu Księstwa Styrii w okresie od XV do XVIII wieku.

Grafika: © UMJ, Katharina Schwarz, 2021 r.

Zbrojownia Państwowa i Europa

Zbrojownia stanowi nie tylko jeden z najważniejszych zabytków w historii Styrii, lecz jest także wyjątkowym obiektem dokumentującym dzieje władzy i konfliktów w Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej we wczesnej epoce nowożytnej.

Przez stulecia konflikty zbrojne powodowały przepływ ludzi, towarów oraz idei: Przykładowo broń wytwarzaną na terenie Niemiec transportowano przez Graz do Pogranicza Wojskowego w dzisiejszej Chorwacji. Spotykali się tam ludzie różnego pochodzenia i wyznania: Styryjscy żołnierze spotykali tu przykładowo prawosławnych „chłopów-żołnierzy", którzy przybyli z Bałkanów, uciekając przed Osmanami. Najemnicy z różnych regionów Europy spotykali włoskich budowniczych fortyfikacji. Kartografowie z Niderlandów współpracowali z wiedeńskimi urzędnikami, a kupcy przemierzający region dostarczali miejscowej ludności towary oraz wiadomości z Orientu i Okcydentu. W tym samym czasie Imperium Osmańskie kontrolowało znaczną część Węgier i Bośni. Jego dalszej ekspansji zapobiegła „wspólna europejska polityka obronna", która prowadziła do zawierania sojuszy i udzielania wzajemnej pomocy.

Istotnym punktem przecięcia w tej europejskiej sieci powiązań była Zbrojownia Państwowa, zaprojektowana zresztą przez szwajcarskiego budowniczego. Jej zbiory odzwierciedlają rozwój licznych europejskich stylów oraz technik uzbrojenia. W jej otoczeniu opracowywano plany i strategie działań. Zbrojownia zaczęła tracić rację bytu między innymi w momencie, gdy na znaczeniu zyskała kluczowa dziś europejska idea, a mianowicie pokój.

To właśnie on napędzał rozbudowę szlaków komunikacyjnych i stosunków gospodarczych, tworzenie przedstawicielstw dyplomatycznych oraz ambasad. Ludzie wyruszali w podróże i przywozili ze sobą wrażenia dotyczące „innych". Ważną podstawą takiego rozwoju sytuacji był zawarty w 1718 roku „pokój w Požarevacu" (dziś: Požarevac w Serbii), dzięki któremu dwaj dotychczas wrogo nastawieni względem siebie sąsiedzi Imperium Habsburgów i Imperium Osmańskie zbliżyli się do siebie.

POGRANICZE WOJSKOWE

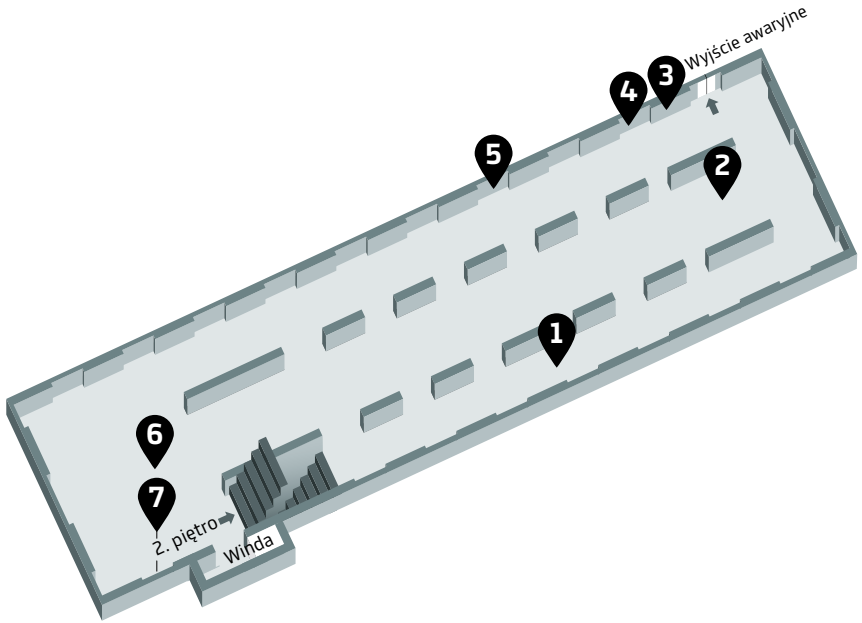
1. Granica morska
2. Pogranicze Chorwackie
3. Pogranicze Słoweńskie
4. Pogranicze w rejonie Bajcsavár
5. Pogranicze Węgierskie

Europa Środkowa i Południowo-Wschodnia z terytorium tzw. Pogranicza Wojskowego i jego odcinkami granicznymi w XVI i XVII wieku (w schematycznym uproszczeniu).

Grafika: © UMJ, Katharina Schwarz, 2026 r.

1. piętro: Broń palna

Na pierwszym piętrze znajduje się głównie skład broni palnej z XVI, XVII i XVIII wieku: Działa takie jak przykładowo armaty, moździerze i hakownice ustawiane na dwóch hakach były używane do obrony fortyfikacji. Muszkiety stały się najważniejszą bronią dla piechoty pod koniec XVI wieku ze względu na ich zwiększony zasięg i siłę przebicia. Kawaleria używała mniejszej, lżejszej broni palnej, takiej jak pistolety i arkebuzy. Te ostatnie miały tylko około jednego metra długości i nadawały lekko wyposażonej kawalerii nazwę „arkebuzerów".

❶ Wraz z dalszym rozwojem technicznym broni palnej nastąpiła specjalizacja produkcji. Jednak ślusarze, rusznikarze i puszkarze pracowali ramię w ramię. Liczne małe prywatne manufaktury broni z XVI wieku zostały zastąpione w XVII wieku przez duże zakłady w Ferlach, Deutschfeistritz, Trautenfels i Steyr.

❷ Za pozyskiwanie, przechowywanie i wydawanie broni odpowiedzialni byli tak zwani cejgwarci. Używając przedstawionej tu wagi, cejgwarci ważyli dostarczane im działa oraz czarny proch i kule, ponieważ płacono im od wagi, a nie od liczby sztuk.

❸ Strzały z tak zwanych hakownic ustawianych na dwóch hakach oddawano z murów lub otworów strzelniczych ze względu na ich wagę dochodzącą do 32 kilogramów.

❹ Bagnety to ostrza, które były albo wkładane do lufy karabinu, albo wsuwane na urządzenie obok lufy, dzięki czemu karabin mógł być również używany jako broń kłująca.

❺ Do umieszczenia w magazynie i transportu sprzętu wojskowego służyły dwa wciągniki linowe zamontowane na poddaszu zbrojowni. Za ich pomocą można było przenosić duże kosze, w których umieszczano broń.

❻ Pod koniec XVIII wieku wojska francuskie zajęły również Graz. Większość dział została przewieziona na tereny dzisiejszej Serbii, aby uniemożliwić im dostęp do arsenału dział w zbrojowni. Ponieważ zostały one tam później sprzedane, w Zbrojowni Styryjskiej zachowało się jedynie kilka sztuk z oryginalnego zbioru.

❼ W 1652 r. wykonanie tego moździerza zlecone zostało rusznikarzowi Conradowi Seiserze z Grazu przez styryjskich przedstawicieli stanów uprzywilejowanych. Widnieje na nim styryjska pantera jako zwierzę heraldyczne zleceniodawcy.

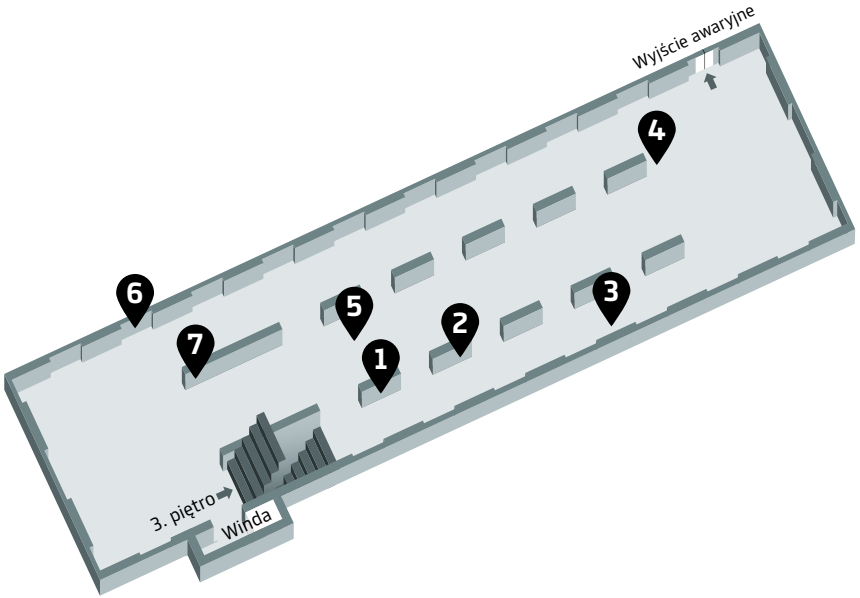

❽ Obecnie największe zagrożenie dla żelaznych elementów stanowi rdza, która może być spowodowana zbyt wysokim poziomem wilgotności powietrza lub niewłaściwym obchodzeniem się z przedmiotami. Zbyt niska wilgotność powietrza jest z kolei problematyczna dla drewna trzonów i skóry. Obecnie o jak najlepsze zachowanie obiektów dba zespół czterech konserwatorów.

2. piętro: Hełmy, zbroje i pistolety

Na drugim piętrze znajdują się głównie zbroje, które były przeznaczone dla różnych rodzajów oddziałów w zależności od wykonania: Tak zwani kawalerzyści jazdy ciężkiej nosili „kirys", który sięgał do kolan. „Lekka jazda" była chroniona przez tak zwaną zbroję arkebuzerską lub zbroję rajtarską, która nie posiadała taszek. „Niemieccy piechurzy" walczący pieszo nosili specjalną zbroję landsknechta.

❶ Rodzaj i kształt hełmów zmieniał się wielokrotnie wraz z upływem czasu i rozwojem techniki zbrojeniowej. Dla kawalerzystów zaprojektowano hełmy z całkowicie zamkniętą przyłbicą i hełmy otwarte. Piechurzy nosili szyszaki lub moriony.

❷ Styryjscy przedstawiciele stanów uprzywilejowanych starali się za pomocą różnych zachęt, takich jak np. zwolnienia podatkowe, przyciągnąć do Grazu najlepszych płatnerzy, w tym w 1571 roku Izraela Burckharta z Augsburga. Kiedy ten ostatni bardzo zadłużony uciekł z Grazu, jego żona Regina została zmuszona do kontynuowania pracy warsztatu, aby swoimi wyrobami wypełnić zobowiązania męża. Ponieważ część kwoty uzyskanej niemalże z każdej zbroi była zatrzymywana na spłatę długów, Regina Burckhart musiała dostarczać ich duże ilości. Wiele z zachowanych zbroi rajtarskich zostało wykonanych przez nią.

❸ Producenci takich zbroi nazywani byli płatnerzami. Formowali oni poszczególne elementy zbroi z blachy przy użyciu specjalnych narzędzi, a następnie łączyli je ze sobą za pomocą skórzanych pasków i nitów.

❹ Pistolety z zamkiem kołowym stanowiły część wyposażenia zarówno kawalerzystów ciężkiej jazdy, jak i arkebuzerów. Noszono je w tak zwanych olstrach, futerałach wykonanych z utwardzonej skóry, które mocowano do siodła konia.

❺ Do połowy XVII wieku kawalerzyści jazdy ciężkiej stanowili elitę pośród poborowych poruszających się konno. Chociaż ich zbroja ważyła nawet do 25 kilogramów, zapewniała również specjalną ochronę dzięki hełmowi z przyłbicą, kołnierzowi, ochraniaczom ramion, napierśnikowi i naplecznikowi, żelaznym rękawicom oraz taszkom sięgającym kolan. Stosunkowo niewielki rozmiar zbroi można wytłumaczyć faktem, że była ona wykonana dla przeciętnego wzrostu 160–165 cm.

❻ Wiele pistoletów, które były przeznaczone dla wyższych rangą oficerów, jest bogato zdobionych. Ozdoby na tej broni nie są wykonane z kości słoniowej, lecz z inkrustacji uformowanych z kości bydlęcej. Wiele z tych broni z zamkiem kołowym charakteryzuje się kulistą głowicą. Określane mianem „pufferów", zostały przywiezione do Grazu z Norymbergi w ostatniej tercji XVI wieku.

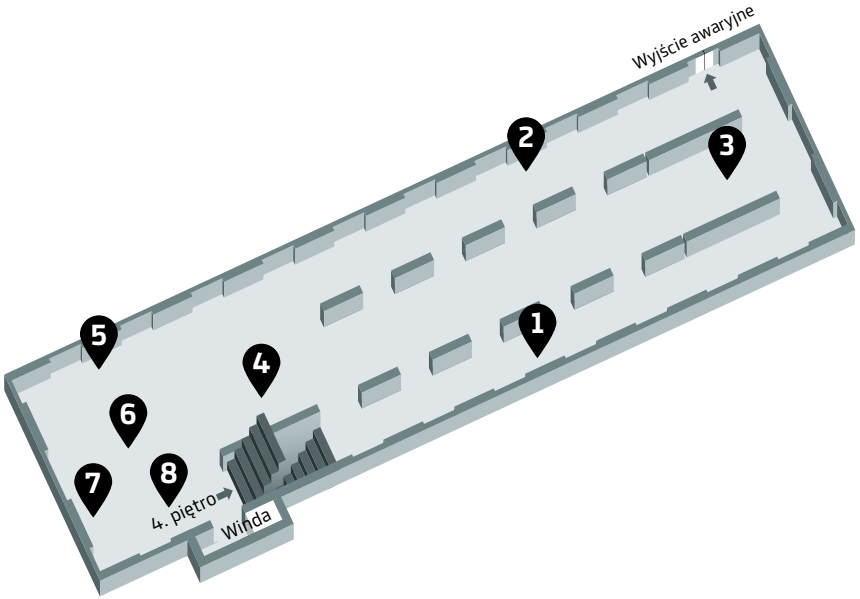

❼ Husarze byli kawalerzystami wyposażonymi w lekką zbroję, którzy nosili kolczugę i „zbroję węgierską": Element na klatce piersiowej i element na plecach tej zbroi składały się z kilku żelaznych pierścieni połączonych skórzanymi pasami i nitami w taki sposób, aby zachować mobilność kawalerzystów.

3. piętro: Próby ostrzałowe, znaki miejskie i zbroje końskie

Na trzecim piętrze znajdują się głównie zbroje pochodzące z niemieckich warsztatów. Przedstawiciele stanów Rzeszy byli gotowi wesprzeć finansowo Austrię Wewnętrzną w jej sporach z Imperium Osmańskim. Uzależniali jednak tę pomoc od zakupu niezbędnego sprzętu wojskowego w niemieckich ośrodkach zbrojeniowych. Doprowadziło to do ożywionych stosunków handlowych z Augsburgiem, Norymbergą i Suhl w drugiej połowie XVI wieku. Drugim kluczowym zbiorem na trzecim piętrze są zbroje kawalerzystów dla szlachty oraz zbroje turniejowe.

❶❷ Na niektórych zbrojach można zobaczyć znaki miejskie z południowoniemieckich ośrodków zbrojeniowych w Norymberdze i Augsburgu. Znaki te były uważane za wiążący dowód jakości i zastąpiły próby ostrzałowe.

❸ Michael Witz Młodszy, mistrz innsbruckiego rzemiosła płatnerskiego, wykonał tę ceremonialną zbroję około 1550 roku dla wysokiego rangą klienta, który niestety pozostał nieznany. Zbroja jest ozdobiona wytłaczanymi i polerowanymi na wysoki połysk liśćmi, które wyróżniają się dekoracyjnie na poczerniałym tle.

❹ Na wielu zbrojach i hełmach znajdują się wgniecenia, które można przypisać próbom ostrzałowym: W celu sprawdzenia jakości zakupionych zbroi, poszczególne egzemplarze były wybierane z serii zbroi dostarczonych do zbrojowni i ostrzeliwane z pistoletów z odległości od dziesięciu do dwunastu metrów. Jeśli kule nie przebijały testowanych części zbroi, dokonywano zakupu całej serii. W przeciwnym razie płatnerz musiał zapewnić wymianę na własny koszt.

❺ Wiele niemieckich zwrotów idiomatycznych wywodzi się ze obszaru wojskowości. Jeśli, na przykład, kruszymy o kogoś kopie, oznacza to, że zdecydowanie wstawiamy się za daną osobą. Pochodzenie tego zwrotu idiomatycznego ma swoje korzenie w turniejach, a dokładniej tzw. tjoście, czyli walce na kopie. Ponieważ uczestnicy turnieju nie walczyli dla siebie, lecz poświęcali swoje zaangażowanie innym – na przykład damie ze stanu szlacheckiego – kruszyli swoje kopie dla tych osób.

❻ Zbroje wykonane specjalnie dla koni są bardzo cenne. Karl Graf von Stubenberg podarował tę ważącą około 42 kilogramów zbroję konną Joanneum w 1814 roku. Zbroja jest przypisywana płatnerzowi z Innsbrucka Konradowi Seusenhoferowi, a zdobienia augsburskiemu akwaforyście Danielowi Hopferowi.

❼ Te tak zwane „zbroje maksymiliańske” zaliczają się do jednych z najstarszych elementów w zbrojowni i pierwsze wzmianki o nich pojawiają się już w inwentarzu z 1557 roku. Termin „maksymiliański” oznacza specjalną formę wykonania powierzchni: Wytłoczone od zewnątrz żłobki zapewniają stosunkowo cienkiej płycie zbroi z początku XVI wieku większą stabilność, a jednocześnie modny charakter.

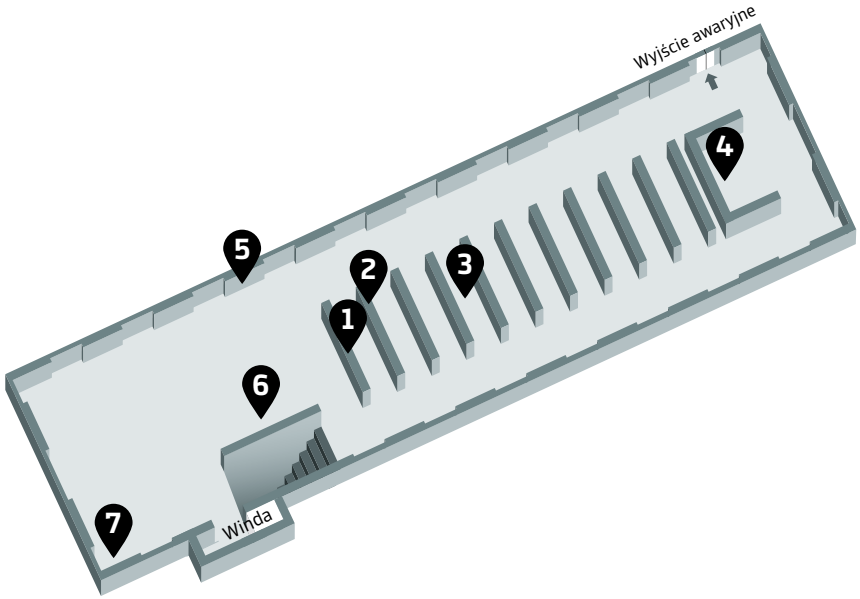

❽ Książę Austrii Wewnętrznej Karol II jest przedstawiony w pełnej zbroi na swoim grobowcu w opactwie Seckau. Oryginał tej zbroi można dziś zobaczyć w Zbrojowni Styryjskiej. Została ona wykonana przez augsburskiego płatnerza Conrada Richtera, który został sprowadzony do Grazu przez styryjskich przedstawicieli stanów uprzywilejowanych ze względu na jego doskonałą reputację.

4. piętro: Morgensterny, halabardy i kozły hiszpańskie

Przed pojawieniem się broni palnej w działaniach wojennych dominowała broń drzewcowa i broń biała. Podczas gdy broń drzewcowa, taka jak halabardy, piki i morgensterny, przez długi czas była uważana za główną broń piechurów, kawalerzyści polegali głównie na broni białej (mieczach i szablach). Wraz z rosnącą siłą penetracji ręcznej broni palnej broń drzewcowa sukcesywnie znikała z działań wojennych, ale pozostawała w użyciu jako element reprezentacyjny - na przykład jako broń wartownicza. To samo dotyczyło broni białej, która w XIX wieku stała się symbolem rangi urzędników cesarskiej i królewskiej służby cywilnej.

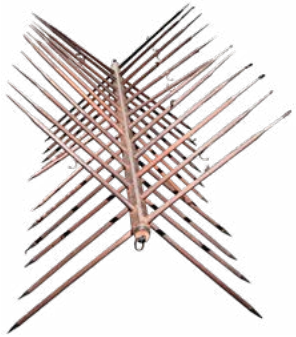
1 Wiele broni drzewcowej przechowywanej w zbrojowni pochodziło z warsztatów w Górnej Austrii i zostało przetransportowanych do Grazu na wozach mijających kilka punktów poboru opłat. Ponieważ piki i halabardy były uważane za przesyłki istotne dla działań wojennych, przedstawicielstwa stanów uprzywilejowanych zażądały od księcia panującego listów paszportowych dla dostawców i w ten sposób były w stanie uniknąć zwyczajowo uiszczanych opłat drogowych.

2 Kiedy w 1683 r. Wiedeń został oblężony przez armię tureckiego wielkiego wezyra Kara Mustafy, przedstawiciele stanów uprzywilejowanych dostrzegli zagrożenie także dla północnych i wschodnich granic Styrii. Dlatego też oprócz dobrze uzbrojonych najemników do ochrony granic zobowiązano również poddanych wywodzących się ze stanu chłopskiego. Ci niedoświadczeni w walce mężczyźni byli wyposażeni w morgensterny: maczugi przymocowane do drewnianych drągów z wbitymi żelaznymi kolcami.

3 Kozły hiszpańskie, składające się z poprzecznej belki przewierconej wielokrotnie wbitymi kolcami, były wykorzystywane do obrony przed atakami kawalerii, blokowania dróg i mostów lub zabezpieczania obozowisk.

4 Bogate zdobienia akwafortowe na tej broni drzewcowej wskazują na pozycję jej użytkowników. W technice trawienia żelazna powierzchnia, która ma zostać ozdobiona, jest najpierw powlekana materiałem odpornym na kwasy, np. woskiem. Następnie pożądany obraz zostaje wyryty igłą do trawienia i jest polewany kwasem. Po usunięciu warstwy kwasoodpornej, rysunek jest zaczerniany.

5 Produkcja broni białej wymagała spełnienia dwóch właściwie sprzecznych wymagań: Z jednej strony ostrza musiały być twarde, aby nie tępiły się zbyt szybko, z drugiej natomiast strony niezbędna była elastyczność, aby zapobiegać ich złamaniu. Sztukę tę opanowali tak zwani kowale ostrzy, których znaki mistrzowskie do dziś można znaleźć na niemal wszystkich mieczach, szablach i szpadach w zbrojowni.

6 Rozwój broni zmienił taktykę wojenną i doprowadził przykładowo do ulepszeń w infanterii: Te okrągłe tarcze, które ważyły do 15 kilogramów, były używane do ochrony jednostek infanterii przed ostrzałem pocisków.

7 Tak zwane miecze dwuręczne były używane do przełamywania linii wroga tworzonej przez piki. Ze względu na ich długość sięgającą dwóch metrów, władano nimi oburącz, co wymagało od żołnierzy specjalnego przeszkolenia, ale oznaczało również lepszą zapłatę.

Architektura i funkcjonowanie

Zbrojownię w Grazu zaprojektowano jako prosty budynek użytkowy. Na czterech kondygnacjach o łącznej powierzchni około 2 000 m² przechowywano uzbrojenie według funkcjonalnych zasad, wykorzystując przestrzeń w możliwie najefektywniejszy sposób. Ciężkie działa znalazły swoje miejsce na parterze. Długą broń palną, pistolety, zbroje oraz broń drzewcową składowano na górnych kondygnacjach w schowkach na regałach, a także pod stropami i na ścianach. Wnętrza oświetlano pochodniami.

Ponieważ zbrojownia była finansowana przez stany uprzywilejowane, zachowały się liczne informacje dotyczące historii jej budowy i funkcjonowania: I tak na przykład 107 wymienionych z imienia i nazwiska rzemieślników, woźniców, flisaków i robotników podzieliło między siebie kwotę 13 738 guldenów, 1 szylinga i 21 fenigów, która została wypłacona w formie wynagrodzeń w trakcie budowy budynku.

W codzienne funkcjonowanie zbrojowni zaangażowanych było jedynie niewielkie grono wybranych osób. Zbrojownią zarządzał cejgwart [Zeugwart], który wraz ze swoim zespołem był odpowiedzialny za zamawianie, magazynowanie i wydawanie broni. Do pozostałych jego obowiązków należało również przeprowadzanie kontroli jakości, drobnych prac naprawczych oraz transportu broni do regionalnych umocnień obronnych i na Pogranicze Wojskowe.

Od 2026 roku Zbrojownia Styryjska [Landeszeughaus] posiada Znak Dziedzictwa Europejskiego. Należy tym samym do grona wyróżnionych obiektów dziedzictwa kulturowego i krajobrazów, które mają szczególne znaczenie dla historii Europy i procesu kształtowania się współczesnej Europy.

ZNAK DZIEDZICTWA EUROPEJSKIEGO

Tekst i koncepcja: Zespół Zbrojowni Styryjskiej Landeszeughaus | Tłumaczenie: Y'Plus
Zdjęcia: UMJ/N. Lackner |Grafika: Andrea Weishaupt, Katharina Schwarz